

1 Kriminelle aner og slægtninge - kilder til

2020 - Ulrich Alster Klug - www.dannebrog.biz.

1.1 Udvikling på området

- 1660 Birkeretten eller gårdsretten, godsets domstol, hvor godsejeren kunne tiltale og dømme som fæstebønder og tyende; fra 1660'erne, da majorater kunne oprettes, kunne godsbesidderen lade oprette birkeret af godsets område.
- 1805 Landstingene var adelens, fra 1660 også de ikke-adelige godsejeres værneting. Der var tingsteder i Urnehoved (Slesvig), Sjællandsfar (Sjælland, Møn, og Bornholm), Odense (Fyn og vistnok også Lolland-Falster, da disse hørte under Fyns stift) og Viborg (Nørrejske landsdele).
- 1660 Kongens Retterting, som var en slags forløber for Højesteret, tog sig især af sager om majestætsfornærmelse og højforrædderi,
- 1660 Højesteret indføres, var mest en ankeinstans, hvor kongen i de første mange år havde forsæde.
- 1683 Danske Lov, Kapitel 6: Datidens straffelov.
- 1795 Forligskommissionerne oprettes som for-domstole, hvor mindre stridigheder kunne bilægges uden egentlig retssag.
- 1805 Landstingene nedlægges, og nyt værneting for godsejere og adel bliver som for alle andre mennesker.
- 1805 Den Kgl. Lands-, Over samt Hof- og Stadsret i Kbh. overtager kriminalsager fra Landstingene. Er første instans for meget alvorlige sager.
- 1866 Almindelig Borgerlig Straffelov.
- 1872 Konkursloven, ophæver Gældsfængsel som straf.
- 1919 Retsplejereform. Retsbetjente ophører (en retsbetjent var en dommer mv. indtil 1919); nu kaldes de altid for dommere og birkedommer- og herredsfogedembeder ændres til "det stedlige dommerembede", dommerembedet adskilles principielt fra politimester og borgmesterembedet, selvom to eller tre af embederne i en købstad stadig indtil 1938 kan beklædes af samme person. - Tjek ændringerne i www.digdag.dk.
- 1930 Borgerlig Straffelov.
- 1956 Forligskommissionerne nedlægges.
- 1990 Straffeloven.
- 2006 Domstolsreform, hvorved antallet af stedlige dommerembeder nedsættes. Ikke alle sager kan ankes to gange.

1.2 Generelt om samfund og straf

Der straffes af flere grunde. Dels for at undgå selvtægt fra offerets eller hans families side. Dels for at statuere et afskrækkende eksempel, så andre afholder sig fra at begå misgerninger. Og endelig straffedes i ældre tid, navnlig hvad angår dødsstraf, fordi morderen nu var, som han var, og da man ikke troede på mulighed for forbedring, var det bedre han døde med det samme, før han kunne gentage sin udåd.

I løbet af 1700-tallet ændres synet på kriminelle og sindssyge, ja faktisk på mennesket som sådan, idet man som følge af oplysningstiden nu begynder at mene, at et menneske ved opdragelse og

uddannelse kan ændre sig, forbedre sig, og dermed kan straffe mildnes og fængslet får en ny opgave, nemlig at forbedre fangerne, så de kan udsluses i samfundet efter endt straf.

Derfor ændrer fængsler og straffeanstalter sig også gennem tiden. Fra livsvarigt fængsel i lænker på Bremerholm, Flådens skibsværft, over tugthuse til tvangsarbejds- og forbedringsanstalter. Ja, i dag har man sågar åbne fængsler, hvor fangerne kan opretholde deres daglige arbejde udenfor fængslet.

Økonomisk berigelseskriminalitet straffes generelt set hårdere end vold. Dette skyldes sikkert, at vold var meget almindelig i samfundet. Indtil 1930'erne måtte en principal gerne slå sin lærling, indtil 1849 måtte en godsejer gerne straffe sine fæstebønder korporligt. Og det var almindeligt at husfædre slog både kone og børn, de sidste blev ofte systematisk afstraffet med livrem eller lussinger. Der er nok en vis sammenhæng, nemlig den, at når samfundet straffer hårdt, så må der probate midler til, for at få børnene til at makke ret, så de ikke kommer på kant med loven. Og når folk straffer i privaten, kan samfundet stadig straffe lovovertrædere hårdt.

Men tyveri var særligt slemt og straffedes særligt hårdt, sandsynligvis fordi det var nødvendigt for at opretholde ro og orden og den private ejendomsret i samfundet. Fattige folk var så fattige, at de stjal af nød.

Til gengæld synes jeg at kunne se, at straffede lettere end nu kunne vende tilbage til det samfund, de kom fra.

1.3 Oversigt over domstole

1.3.1 Fra 1660 Domstole

Højesteret	Sager ang. majestætsfornærmelse, evt. landsforræderi, samt i øvrigt ankeinstans,
Landstingene	Adelens værneting indtil 1805,
Borgernes værneting:	Byfogedretten – og lavenes retter – Rådstueretten som landsting,
København	Hofretten for hoffet og folk i rangen, Borgretten for embedsmænd, Stadsretten for borgerne, fra 1770 Hof- og Stadsretten som en sammenlægning af de tre foregående,
København	Desuden Inkvisitionskommissionen i Kbhvn 1686-1842, som i praksis tog sig af de fleste retssager,
På landet (bøndernes værneting) Fra 1805	Herreds- og birketing,
Landsøverret i København	Den Kongelige Landsover, samt Hof- og Stadsret i København, som fungerede som byret for Kbh. og som landsret for Østdanmark.
Landsøverretten i Viborg	Fungerede som landsret i Vestdanmark.

1.3.2 Domstole 1868-1919

Højesteret	Ankeinstans,
Landsretterne	Ankeinstans samt 1. instans for større sager,
Byretterne (byfogeden)	1. instans for mindre sager,
Herredsfoged- og Birkedommerretterne	1. instans for mindre sager på landet,
Sø- og Handelsretten i Kbh.	Søforlis mv. samt konkursret for aktieselskaber mv.
Særdomstole	Desuden kgl. nedsatte kommissionsdomstole.

1.3.3 Domstole 1919ff.

Højesteret

Ankeinstans,

Landsretterne med bitingsteder Ankeinstans og 1. instans for større sager,

Det stedlige dommerembede, dvs. Københavns Byret, byretter og retter, med bitingsteder,
1. instans for mindre sager,

Samt Sø- og Handelsretten i Kbh. Søforlis mv. samt konkursret for aktieselskaber mv.

1.4 Tablet over forskellige straffe for forskellige forbrydelser

Eksempler på forbrydelse og tilhørende straf fra Jytte Skaaning og Bente Klerke Rasmussen: *Find din slægt og går den levende, forlaget Bonderosen.*

Forbrydelse	Straf ifølge Danske Lov	af 1789	af 1833-41	Borgerlig straffelov af 1866
Gudsbespottelse	Tungen udskæres, henrettes, hoved på stage	Uændret	Uændret	Fængsel fra en måned til et år
Trolldom	Brændes	Uændret	Uændret	Ikke strafbart
Majestætsfornærmelse	Højre hånd afhugges, kroppen parteres og lægges på stejle og hjul, hoved på stage	Uændret	Uændret	Strafarbejde indtil 8 år
Forsætligt drab	Bøde liv for liv - forbrudt sin ejendom	Uændret	Uændret	Dødsstraf eller tugthusarbejde fra 8 år til livstid
Fosterdrab	Miste deres hals, hoved sættes på stage	Uændret	Uændret	Strafarbejde i 2-12 år; hvis planlagt: 4 år til livstid
Grovere vold	I jern på Holmen på livstid	Uændret	Fæstnings- eller forbedrings- - husarbejde fra 8 måneder til 4 år	Strafarbejde indtil 12 år
Fuldbyrdet voldtægt	Miste sit liv	Uændret	Uændret	Livsstraf eller mindst 4 års strafarbejde
Forsøg på voldtægt	Miste sit liv	Uændret	Uændret	Forholdsvis mindre straf end ovenstående
Mindre tyveri, første gang	Miste sin hud	Tugthusarbejde fra 2 måneder til 2 år	Fængsel på vand og brød fra 10 dage til strafarbejde i 4 år	Fængsel på vand og brød mindst 5 dage
Større tyveri, første gang	Kagstryges, tyvemærke på panden	Kagstryges, arbejde i fæstning eller tugthus på livstid	Strafarbejde fra 3 til 12 år	Strafarbejde indtil 8 år

1.5 Straffesteder

ca. 1520- 1741 Bremerholm i Kbhvn. (slavearbejde for mænd).

1662 - Børnehuset på Christianshavn ((Spindehuset) for kvinder)

1670 - ca. 1868 Københavns Stokhus

- 1850	Kastellet og andre militære fæstninger
1736 - 1874	Viborg tugthus
1737 - 1852	Møns Tugthus
1752 - 1865	Odense Tugthus
1790 - 1870	Tugt-, Raps- og Forbedringshuset på Christianshavn
1850ff.	Forbedringshuse / fængsler, Statsfængsler i Horsens (1853), Vridsløse (1859), Nyborg (1913), desuden Vestre Fængsel (1895), m.fl.
1865-ca. 1935	Odense Tugthus blev da anvendt som arbejdsanstalt. Ladegården på Frederiksberg, arbejdsanstalt og fattiggård. Lokale arresthuse, knyttet til hvert lokalt dommerembede.
1870 - 1928	Christianshavns Kvindefængsel
- 1872	Slutteriet, gældsfængslet i Kbhvn.

1.6 Indgang til materialet

1.7 De stedlige retsbetjente indtil 1919

Under de forskellige dommerembeder - ved landsarkiverne:

AKs: *NN herredsfoged, NN byfoged, NN birkedommer*

AKSe: *Kriminalregistre / kriminalfortegnelser,*

Fotos af kriminelle, forbryderalbums,

Arrestantprotokoller,

Årlige saglister til

Justitsprotokollen / domprotokollen,

Politiprotokollen, evt. en politiprotokol for private sager og en for offentlige sager.

1.7.1 De væsentligste arkivserier er

Kriminalfortegnelse	Disse indeholder liste over hvert års påbegyndte eller gennemførte kriminalsager. Med oplysning om de tiltalte, dommens dato, evt. også om, hvornår afhøring har fundet sted, evt. også om hvorvidt sagen har været anket samt udfaldet heraf. Kan fungere som indgang / henviser til domprotokol, justitsprotokol, politiprotokol, forhørsprotokol, ekstrarets- og gæsteretsprotokollerne.
Domprotokol	kronologisk ført; indeholder dommens dato samt dommens ordlyd. I ældre tider var dommen meget udførlige med referat af opklaringen af sagen, samt om de kriminelle handlinger i detaljer.
Justitsprotokol	Indtil 1790 navn for tingbogen. Fra 1790 plejer Justitsprotokollen at fungere som en slags journal for tinglysninger, samt indeholde domme i private søgsmål, samt for kriminalsager, der ikke er politisager. - med tilhørende dokumenter.
Politiprotokol	med tilhørende politisager (dokumenter) indeholder forhør til kriminal- og politisager. Blandt private politisager finder man faderskabssager. Kronologisk ført. Måske er der navne- eller sagsregister til den.
Forhørsprotokol	Indeholder afhøringer, hvis de ikke findes i politiprotokollen.
Gæsteretsprotokol	Gæsteretten var sager, som ved en ret blev gennemført ved en fremmed dommer, f.eks. fordi den ordinære dommer ikke havde tid eller fordi han var inhabil. - med tilhørende dokumenter.

Ekstraretsprotokol	Indeholder typisk større kriminalsager, hvor det var praktisk at holde alle forhør og retshandlingerne i et separat protokol. Det kan være en fremmed dommer, der har hørt og dømt sagen. – med tilhørende dokumenter.
Kommissionsdomme	Har typisk egne protokoller. Sager, hvor der ved kongelig bevilling (fra Danske Kancelli / Justitsministeriet via amtet) blev nedsat en særlig ret, som skulle høre og dømme f.eks. et større sagskompleks med mange tiltalte, eller hvor den ordinære dommer var inhabil. - med dokumenter.
Arrestprotokol	Protokol for byens arrest på tinghuset. Kronologisk ført. Indeholder oplysning om varetægtsfængslede og afsoning af arrest (f.eks. 2 gange 5 dage på vand og brød).
Fogedprotokol	For Kongens Foged, her i udpantningssager og fogedforhør f.eks. i forbindelse med død ved ulykkelig hændelse (bl.a. selvmord). - med dokumenter.
Strafferegister	Dette kan være alfabetisk indrettet. Henviser til domme og arrester. Evt. også til forhør.
Forbryderalbum	indeholder billeder og kort beskrivelse af tiltalte og dømte samt mistænkelige personer, herunder prostituerede.
Protokol over Løstgætte Fruentimmere	Indeholder detaljerede oplysninger om de kvinder, der var prostituerede eller som var mistænkt for at være det.

1.7.2 Landsting, landsret og Højesteret

1.7.3 Højesteret (Rigsarkivet), landstingene og landsretterne (landsarkiverne)

AKS: *Højesteret* eller *NN landsret* eller *NN landsting*,

AKSe: *Domprotokoller / afsagte domme,*
Voteringsprotokoller (vota),
Sager til afsagte domme,
Sagliste.

1.7.4 Tugthuse og fængsels arkiver - ved Landsarkiverne

AKS: *NN tugthus / NN fængsel,*

AKSe: *Fangeprotokoller / fortegnelser over fanger,*
evt. med *afskrifter af domme,* og
signalementer m.v.

2 Københavns domstole

I DAISY findes skanninger af registraturerne for de københavnske domstole.

Det er mest hensigtsmæssigt at gå direkte til indledningerne i disse registraturer og følge anvisningerne der.

AKS: *Landsarkivet for Sjælland m.m., Arkivskabte Hjælpebidler,*

AKSE: *Arkivregistratur, Københavnske Politi- og Domsmyndigheder I, dækker*

- Københavns Politi (1730-1945) ,
- Politiretten i København (1776-1845) ,
- Københavns Politichef (1815-1827)
- Kystpolitiet (1817-1919) ,
- Kriminal- og Politiretten i København (1845-1919),

- Københavns Kommunale Vagtværn (1944-1946)

AKSE: *Arkivregistratur, Københavnske Politi- og Domsmyndigheder II*, dækker

- Københavns Byting (1550-1771),
- Inkvisitionskommissionen (1550-1953) ,
- Landsover- samt Hof- og Stadsretten, Justitskontoret (1550-1953),
- Christianshavns Byting (1634-1685),
- Notarius Publicus i København (1634-1946),
- Gårdsretten (1662-1681),
- Borgretten (1681-1771),
- Hofretten (1681-1771),
- Københavns Søren (1683-1862),
- Inkvisitionskommissionen (1686-1771) (det er her, periodens fleste kriminalsager findes),
- Hof- og Stadsretten (1771-1805),
- Den kongelige Landsover- samt Hof- og Stadsret (1805-1919) ,
- Sø- og Handelsretten,
- Forligskommissionen (1826-1953),
- Sø- og Handelsretten (1862-1953)

AKSE: *Arkivregistratur, Dommere og Domstole (1970 - 1970)*, dækker 1919ff.

2.1 Stadfæstelse af domme

Amtmanden skulle godkende en dom, før den kunne eksekveres.

AKS: *NN amt*,

AKSe: *Journal*, afsnit justitsvæsenet,

Dødsdomme skulle indsendes gennem amtet, og Danske Kancelli skulle godkende dommen, før den kunne eksekveres.

Ved stadfæstelse ved en højere instans, se ovenfor som under retssager.

2.2 Benådningssager

Kongen kan benåde en dømt. Ofte søgtes først benådning, når en del af straffen var afsonet, og der kan være søgt flere gange, typisk af afsonerens familie.

AKS: *Danske Kancelli*

AKSe: *[NN landsdels]Registre med Koncepter og indlæg til [NN landsdels] registre, - 1800.*

AKS: *Danske Kancelli, Sjællandske hhv. Jysk-Fynske Justits- og politidepartement,*

AKSe: *Registrant med Registrantsager, 1800-1848.*

AKS: *Justitsministeriet 1. kontor, 1848ff.*

AKSe: *Journal med journalregister,*

Journalsager m.v.,

Kongelige forestillinger.

2.3 Hjælpemiddel til klarlæggelse af jurisdiktioner

www.digdag.dk - vælg retskredse, dernæst enten herred, birk eller købstad. Kortet viser KUN den type, du har valgt. Og kortet virker ikke i Internet Explorer.

Jævnfør bilag i hæfterne om kirkebøger og folketællinger, og om ejendoms historie.

2.4 Hjælpe midler til klarlæggelse af straffesteder

2.4.1 Politiets Efterretninger

Disse findes i komplet serie med navneregistre på Københavns Stadsarkiv.

De er skannet og ligger som søgbare PDF'er på Stadsarkivets hjemmeside:

www.kbharkiv.dk.

2.4.2 Amternes journaler

De findes ved landsarkiverne, idet alle fængsels- og dødsdomme indsendtes til godkendelse.

De findes i DAISY ved at søge på

AKS: *NN Amt*, f.eks. *Thisted Amt*,

AKSe: *Journal* + periode, f.eks. *Journal + 1870-1880*.

Til journalen findes ofte et navneregister, søg således for at finde det:

AKS: *NN Amt*, f.eks. *Københavns Amt*,

AKSe: *Journal register* + periode, f.eks. *Journal + 1870-1880*.

2.4.3 Aviserne

www.mediestream.dk => Aviser.

Aviserne har ofte notitser eller artikler om retssager. Prøv at søge i MedieStream. Se særskilt note om Mediestream.